

Vašků, Vladimír

Cisterciácký klášter na Velehradě

In: Vašků, Vladimír. *Panovnické confirmace pro moravské kláštery v 18. století : novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin.*
Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 39-56

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121677>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

CISTERCIÁCKÝ KLÁŠTER NA VELEHRADĚ¹

Ke své stručně formulované konfirmační žádosti, presentované za Karla VI. u dvora 7. března 1732, přiložil klášter v ověřeném opise pouze jedenáct privilegií ze svého bohatého listinného fondu.² V chronologickém pořadí jsou to:³

1. 1220 srpen — Olomouc = CDB II č. 195. Olomoucký biskup Robert přenechává klášteru se souhlasem kapituly desátky z vyjmenovaných klášterních vsí.

2. 1228 listopadu 27. — = CDB II č. 321. Přemysl I. obnovuje a uděluje klášteru, který založil s markrabětem Vladislavem a který přijal v ochranu, různé svobody a uvádí statky, které klášteru patří.⁴

3. 1250 října 4. Brno = CDB IV č. 190. Václav I. dosvědčuje, že se olomoucký biskup Robert vzdal se souhlasem kapituly desátků náležejících mu od kláštera, a zakazuje klášteru, aby desátky komukoli platil.

4. 1335 srpna 14. Brno = RBM IV č. 189. Markrabě Karel osvobozuje klášter od povinnosti hlásit krajské cůdě zločiny zabití a ranění spáchané na klášterní půdě.

5. 1335 srpna 19. Uherský Brod = RBM IV č. 192. Markrabě Karel potvrzuje klášteru výsadu, podle níž nikdo nesmí na lovu vymáhat od klášterních lidí dávky a pohostinství a podle níž zboží dovážené pro klášter nepodléhá clům a mýtům.

6. 1338 března 27. Brno = RBM IV č. 541. Markrabě Karel konfirmuje insertně klášteru listinu Přemysla I. z 27. listopadu 1228. — (CDB II č. 321 = č. 2 tohoto seznamu); kromě toho stanoví, že si nikdo nesmí osvojovat ochranu kláštera, a dovoluje, aby klášter vykonával na svých statecích soudní moc nad zločinci, pokud nejde o osoby šlechtického stavu.

7. 1422 srpna 23. Norimberk = AZK č. 1229. Zikmund Lucemburský ruší dary a zástavy učiněné z klášterního majetku a dovoluje klášteru, aby se ujal svých statků a aby si zvolil ochránce.

8. 1457 října 28. Praha = AZK č. 1435. Ladislav Pohrobek dovoluje klášteru, aby si vyplatil zastavené statky (jejichž jména a zástavní držitele uvádí), a prohlašuje, že statky bezprávně zadržované mají být klášteru vráceny a že sám na příště nebude již klášterní statky zastavovat.

9. 1485 června 19. Vídeň = StAB, fond E 7, sign. G 46. Matyáš Korvín konfirmuje všeobecně privilegia udělená klášteru svými předchůdci; dále ruší darování a jiná zcezení, která jsou na újmu klášteru, stanoví, aby nikdo z královských úředníků se neuvazoval v klášterní statky, a dovoluje, aby klášterní lidé směli prodávat tržní i domácí vína a provozovat sedavá řemesla.

10. 1510 listopadu 28. Uherský Brod = StAB, fond E 7, sign. D 3. Vladislav Jagellonský prohlašuje, že nebude klášter svěřovat světské osobě, že nebude nikomu udělovat nad klášterem panování neboli opravu a že jej bude sám spravovat

jako svou komoru; dovoluje rovněž, aby si konvent volil s královým vědomím opata.

11. 1513 prosince 29. Budín⁵ = StAB, fond E 7, sign. H 3. Vladislav Jagellonský dovoluje klášteru, aby si znovu vystavěl v Nedakonících mlýn zničený za válek.

Na rozdíl od konfirmační žádosti kláštera rajhradského je velehradská suplika formulována velmi stručně. Omezuje se totiž jen na prosbu o panovníkovo potvrzení; nekomentuje předložené listiny, ani je nerozděluje na užívané a neužívané, třebaže — jak patrně z registů — leckteré z nich se daly v 18. století již těžko uplatnit.

Pro „tempo“ tehdejšího úřadování je příznačné, že žádost s přílohou byla ode dvora zaslána moravskému tribunálu k posouzení teprve až po více než třech letech, na sklonku roku 1735.⁶ Po tribunálním dobrozdání není však ve spisech tribunálu ani České dvorské kanceláře žádné stopy; k jeho vypracování za vlády Karla VI. pravděpodobně buď již vůbec nedošlo, nebo aspoň nebylo ke dvoru odesláno,⁷ a proto nebyla ani uskutečněna karolínská konfirmace.

Konfirmační řízení za Marie Terezie nebylo — na rozdíl od případu kláštera rajhradského — pokračováním řízení započatého za Karla VI., nýbrž bylo zahájeno až poté, když podal velehradský klášter u dvora 28. března 1747 *novou* žádost, která na supliku z roku 1732 nijak nenaazuje. Zajímavé je, že klášter předložil tentokrát trojnásobně větší počet listin než poprvé, a to čtyřiatřicet.⁸

I. 1202 — — = CDB II č. 355. Přemysl I. potvrzuje založení kláštera svým bratrem markrabětem Vladislavem Jindřichem. *Falzum!*⁹

II. 1220 — —. Hodonín = CDB II č. 196. Přemysl I. dává klášteru ves Žarošice s přílehlou horou.

III. 1221 června 12. Velehrad. = CDB II č. 213. Markrabě Vladislav Jindřich dává klášteru ves Žalkovice a půl lesa Rašína. *Falzum!*¹⁰

IV. 1228 listopadu 27. — = CDB II č. 321. Přemysl I. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 2.

V. [1251 listopad — 1253 září 22.] = CDB IV č. 294. Markrabě Přemysl (II.) nařizuje svým úředníkům, aby vzali na vědomí, že klášterní lidé ve vsi Žalkovicích, na statcích u Břestu a ve vsích v provincii přerovské mají užívat týchž svobod, které platí pro jiné klášterní statky.

VI. 1232 ledna 18. Velehrad = RBM I č. 777 = CDM II č. 215.¹¹ Václav I. konfirmuje klášteru zmínkové privilegia Přemysla I. a markrabat Vladislava Jindřicha a Přemysla a všeobecné listiny jiných vydavatelů; navíc přidává ustanovení o výkupu zadržených koní a jiných zvířat. *Falzum!*¹²

VII. 1237 ledna 1. Olomouc = CDB III č. 144. Markrabě Přemysl potvrzuje klášteru držbu vsi Vlkovic kterou dostal klášter od Václava I. jako náhradu za utrpené škody.

VIII. 1238 srpna 1. Velehrad = CDB III č. 194. Markrabě Přemysl znovu dává klášteru statek Zablazany s přílehlým lesem, určuje nové hranice lesa a dává klášteru své důchody z železných dolů v zemi.

IX. 1247 dubna 28. — = CDB IV č. 107. Oldřich, syn vévody korutanského a sestry českého krále, dává klášteru kapli v Popovicích na hoře u Kunovic, rybolov v Kostelanech nad Moravou a dva lány v Hradčovicích. *Podezřelá!*¹³

X. 1244 — —. Praha = CDB IV č. 56. Václav I. potvrzuje smlouvu mezi Žibřidem Sirotkem a klášteřem o zrušení mlýna v Bulharech a vodní stoky, od níž trpěly přítlucké pozemky klášteřa zátopami.

XI. 1250 října 4. Brno = CDB IV č. 190. Václav I. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 3.

XII. 1257 října 15. Plasy = CDB V č. 136. Přemysl II. určuje klášteřu, na jehož půdě rozkázal vybudovat pevnost neboli město („*munitionem unam seu oppidum*“) proti uherským hranicím [= Uherské Hradiště], jeho (klášteřní) práva v novém městě; zároveň vyhrazuje určitá práva sobě (králi).

XIII. 1270 února 16. Brno = CDB V č. 606. Přemysl II. konfirmuje insertně klášteřu listinu Přemysla I. 1228 listopadu 27. — (= CDB II č. 380 — *falzum*¹⁴); kromě toho potvrzuje klášteřu držbu jmenovitě uvedených statků. *Falzum*^{14a}

XIV. 1292 — — = RMB II č. 1599. Blud a Jindřich, bratři z Příbora, obnovují klášteřu darování patronátního práva kostela v Příboře a darování sousedních lesů, učiněné jejich otcem Frankem z Příbora.

XV. 1294 prosince 21. — = RBM II č. 1671. Hartlěb a Vítek, bratři [z Dubna], dosvědčují, že jejich otec Hartlěb z Dubna odkázal klášteřu půl vsi Bochoře a že se klášteř ujal před přerovskými úředníky držby odkazu; slibují chránit platnost otcova darování.

XVI. 1295 ledna 27. Brno (jen opis)¹⁵ = RBM II č. 1678. Václav II. obnovuje a potvrzuje darování krakovského vévody Boleslava, který přiznal klášteřu každoroční příjem osmdesáti balvanů soli z Bochně.

XVII. 1636 září 8. Vilno (jen opis)¹⁶ Polský král Vladislav IV. sděluje svým dvěma administrátorům věličské župy, že na základě privilegia svých předchůdců povolil velehradskému klášteřu odvoz třiceti beček soli ročně z Věličky na Moravu.

XVIII. 1333 března 10. Modřice = RBM III č. 1990. Dionýský biskup a olomoucký sufragán Dětřich vidimuje insertně listinu 1315 března 2. Brno (= RBM III č. 247), v níž Jan Lucemburský vyjímá klášteř a jeho poddané z pravomoci svých i městských úředníků a v níž zakazuje porušovat práva klášteřa v klášteřních lesích.

XIX. 1335 srpna 19. Uherský Brod = RBM IV č. 192. Markrabě Karel. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 5.

XX. 1335 srpna 14. Brno = RBM IV č. 189. Markrabě Karel. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 4.

XXI. 1337 listopadu 19. Brno = RBM IV č. 489. Markrabě Karel konfirmuje insertně klášteřu listinu Jana Lucemburského 1315 března 2. Brno (= RBM III č. 247 — tutěž, která je inserována v č. XVIII); kromě toho konfirmuje insertně dva články z privilegia Přemysla II., a to jednak ustanovení, aby nikdo z panovníkových nástupců ani ze šlechticů a měšťanů neobtěžoval poddané klášteřa ohledně stavby a opravy hradů a ohledně povinností při válečných výpravách, jednak ustanovení o udělení práva hlavy klášteřu („*ius, quod datur pro capite*“, tj. výnos pokuty za zabití člověka).¹⁷

XXII. 1338 března 27. Brno = RBM IV č. 541. Markrabě Karel. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 6.

XXIII. 1351 prosince 6. Brno = AZK č. 729. Markrabě Jan Jindřich nařizuje svým úředníkům na Moravě, aby byli klášteřu nápomocni při prosazování markraběcího ustanovení, že ti, kdož jsou propuštěni z poddanství klášteřa a usídlí se na biskupských nebo jiných statech, jsou povinni během šesti týdnů prodat statky, které od klášteřa drží, jinak že má opat právo ujmout se držby těchto statků.

XXIV. 1362 prosince 25. (nebo 1363 března 25.) Královo Pole (Nová Ves)¹⁸ = RBM VII č. 1299 (= CDM IX č. 310 = AZK č. 803). Markrabě Jan Jindřich vyjímá klášteř, jeho statky a jeho poddané z pravomoci markraběcích úředníků.

XXV. 1413 května 10. Praha = AZK č. 1170. Václav IV. stanoví, že nikdo nesmí

po dva roky přijímat na své statky poddané zběhlé z panství velehradského kláštera.

XXVI. 1422 srpna 23. Norimberk = AZK č. 1229. Zikmund Lucemburský. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 7.

XXVII. 1457 října 28. Praha = AZK č. 1435. Ladislav Pohrobek. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 8.

XXVIII. 1474 dubna 11. Praha = StAB, fond E 7, sign. G 42. Vladislav Jagellonský přikazuje těm, kdož mají se svolením krále Jiřího zapsány od kláštera (vyjmenované) vsi, aby nesahali na jiné vsi, statky a poddané kláštera; přikazuje dále všem svým poddaným, aby byli klášteru nápomocni v navrácení statků nespravedlivě mu odňatých.

XXIX. 1474 dubna 11. Praha = StAB, fond E 7, sign. G 41. Vladislav Jagellonský prohlašuje, že ani on sám ani jeho nástupci nebudou zastavovat a zcizovat klášterní statky.

XXX. 1485 června 19. Vídeň = StAB, fond E 7, sign. G 46. Matyáš Korvín. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 9.

XXXI. 1510 listopadu 28. Uherský Brod = StAB, fond E 7, sign. D 3. Vladislav Jagellonský. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 10.

XXXII. 1511 prosince 17. Budín = StAB, fond E 7, sign. G 56. Vladislav Jagellonský prohlašuje, že ani on sám ani jeho nástupci nebudou zastavovat nic z klášterních důchodů, a zakazuje, aby tak činili bez králova svolení opatové.

XXXIII. 1510 prosince 27. Uherský Brod¹⁹ = StAB, fond E 7, sign. A 19. Vladislav Jagellonský s ohledem na posvátnost místa, kde byla první metropole království a kde byly první počátky křesťanství v Markrabství moravském, potvrzuje všeobecně všechna privilegia udělená klášteru svými předchůdci a zmínkově listiny krále Přemysla a markraběte Karla.

XXXIV. 1513 prosince 29. Budín = StAB, fond E 7, sign. H 3. Vladislav Jagellonský. Listina je totožná s listinou předloženou v r. 1732 pod číslem 11.

Jak je patrné ze seznamu, kryjí se listiny č. IV, XI, XIX, XX, XXII, XXVI, XXVII, XXX, XXXI a XXXIV s deseti kusy předloženými už v roce 1732 (z tehdejších 11 listin však odpadla listina biskupa Roberta — č. 1), ostatních 24 bylo předloženo nyní v roce 1747 navíc. K vysvětlení velkého rozdílu v počtu listin předložených klášterem za Karla VI. a za Marie Terezie nemáme v dochovaných pramenech opory.²⁰

Vyzván reskriptem z 25. dubna 1747 k podání dobrozdání, vyžádal si tribunál předběžné vyjádření úřadu moravských zemských desk. V tomto vyjádření, datovaném 13. září a presentovaném u tribunálu až 12. prosince 1747, se konstatuje, že proti potvrzení předložených panovnických privilegií není žádných námitek, a pokud jde o dvě listiny šlechtické (č. XIV a č. XV), doporučuje se, aby byly rovněž potvrzeny, a to jednak pro své stáří („*ob eorum antiquitatem*“), jednak proto, že prý bývá zvykem udílet panovnické konfirmace i listinám soukromým.²¹ Se stanoviskem zemských desk se ztotožnilo i tribunální dobrozdání pro panovníci, datované 15. března 1748 a doručené do České dvorské kanceláře 1. dubna téhož roku.²² Výsledkem řízení byla pak hromadná konfirmační listina Marie Terezie, vydaná ve Vídni 4. července 1748 a obsahující inserty všech 34 předložených listin v plném znění, včetně i tak antikvovaných, v 18. století zcela kuriózně znějících a zřejmě už i nesrozumitelných výsad, jako bylo např.

starobylé právo hlavy apod. Z originálu konfirmace se však zachovalo jen torzo,²³ uložené dnes nikoliv v archívu kláštera velehradského, nýbrž v archívu kláštera rajhradského (StAB, fond E 6, sign. E g 12).²⁴ Úplný text konfirmace poskytuje pouze její kancelářský opis, zasláný panovnící tribunálu na vědomí (jako příloha k reskriptu, v němž se tribunálu oznamuje, že konfirmační žádost kláštera byla kladně vyřízena) a dochovaný dnes spolu s ostatními konfirmačními akty velehradského kláštera mezi archiváliemi moravského gubernia (StAB, fond B 1, konvolut sign. W 181).²⁵

Při konfirmačním řízení za Josefa II. si klášter velehradský počínal poněkud jinak než mnichové rajhradští i než většina ostatních moravských klášterů. Zmínil se sice ve své žádosti, podané u dvora někdy před 17. únorem 1782, o tom, že klášterní privilegia byla potvrzena již Marií Terezií, ale místo celého textu tereziánské konfirmace vybral z 34 potvrzených listin pouhých 13 kusů a přiložil je v ověřených opisech, označených písmeny A — N.²⁶ Byly to:

A. 1202 — —. — = CDB II č. 355. Přemysl I. (falzum). Odpovídá číslu I z r. 1747.²⁷

B. 1228 listopadu 27. — = CDB II č. 321. Přemysl I. Odpovídá číslu IV z r. 1747 a číslu 2 z r. 1732.

C. 1238 srpna 1. Velehrad = CDB III č. 194. Markrabě Přemysl. Odpovídá číslu VIII z r. 1747.

D. 1247 dubna 28. — = CDB IV č. 107 (podezřelá). Oldřich, syn vévody koruntanského a sestry českého krále. Odpovídá číslu IX z r. 1747.

E. 1250 října 4. Brno = CDB IV č. 190. Václav I. Odpovídá číslu XI z r. 1747 a číslu 3 z r. 1732.

F. 1257 října 15. Plasy = CDB V č. 136. Přemysl II. Odpovídá číslu XII z r. 1747.

G. 1295 ledna 27. Brno = RBM II č. 1678. Václav II. Odpovídá číslu XVI z r. 1747.

H. 1351 prosince 6. Brno = AZK č. 729. Markrabě Jan Jindřich. Odpovídá číslu XXIII z r. 1747.

J. 1362 prosince 25. (nebo 1363 března 25). Královo Pole (Nová Ves)²⁸ = RBM VII č. 1299. Markrabě Jan Jindřich. Odpovídá číslu XXIV z r. 1747.

K. 1422 srpna 23. Norimberk = AZK č. 1229. Zikmund Lucemburský. Odpovídá číslu XXVI z r. 1747 a číslu 7 z r. 1732.

L. 1474 dubna 11. Praha = StAB, fond E 7, G 41. Vladislav Jagellonský. Odpovídá číslu XXIX z r. 1747.

M. 1510 prosince 27. Uherský Brod = StAB, fond E 7, sign. A 19. Vladislav Jagellonský. Odpovídá číslu XXXIII z r. 1747.

N. 1513 prosince 29. Budín = StAB, fond E 7, sign. H 3. Vladislav Jagellonský. Odpovídá číslu XXIV z r. 1747 a číslu 11 z r. 1732.

Gubernium, jemuž byla — jak bylo obvyklé — žádost dvorem postoupena, si vyžádalo předběžná vyjádření jednak od olomouckého arcibiskupa, jednak od moravské komorní prokuratury (neboli fiskálního úřadu). Arcibiskup neměl k velehradským listinám žádných připomínek,²⁹ zato však vyjádření prokuratury, vypracované fiskálním adjunktem Rosenzweigem s datem 21. března 1782, bylo většině listin nepříznivé. Obsáhlý

Rosenzweigův elaborát (podstatně odlišný od povrchního posudku, který vypracoval o listinách rajhradských prokurátor Lerchenheim!) svědčí o tom, že jeho autor podrobně prostudoval text všech předložených listin a podrobil jej přísné, ba nemilosrdné kritice, nikoliv ovšem kritice diplomatické, nýbrž juristické: probral listiny jednu po druhé, uvedl u každé její abecední označení, vydavatele, rok vydání, krátký výstižný obsah a pak zkoumal u každé listiny, zda její znění je v souladu se soudobým právním řádem doby josefínské.³⁰ Z tohoto hlediska obstály před přísným soudem Rosenzweigovým ze všech 13 listin pouze tři bez námitek, a to listiny A, E, N, o nichž Rosenzweig konstatoval, že k nim jakožto zástupce panovníkových výsad nemá žádné připomínky („*nichts zu erinnern*“). Že sítlem jeho kritiky prošlo i falzum (A), nepřekvapuje; je to jen další doklad toho, že se revize listin v 18. století neřídily zřeteli diplomatickými. — Vážné námitky měl fiskální adjunkt proti šesti listinám, a to B, C, J, K, L, M.

V listině Přemysla I. z r. 1228 (B) nalezl hned několik závadných pasáží: a) Jeho nelibost vzbudil souhlas olomouckého biskupa Roberta s panovníkovým pořizem, vyjádřený slovy „*nec non et reverendissimi patris nostri Roberti, episcopi Olomucensis, assensu*“,³¹ podle dnešního zemského zřízení, poznamenal Rosenzweig, nepotřebuje zeměpán žádného schvalování svých činů od biskupa. — b) Vzhledem k tomu, že podle nynější ústavy („*bei itziger Verfassung*“) nemůže být žádný klášter osvobozen od zeměpanských dávek a mýt, nehodí se podle Rosenzweiga do dnešní doby ustanovení „*omnes villas et possessiones, quas modo ecclesia ista possidet vel postea est possessura, ubicunque in regno nostro site sunt, sive in Boemia, sive in Moravia, ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum aliarumque exactionum sive in quatuordecim ad principem vel beneficiarios spectantibus, quocunque modo nominentur, esse absolutas*“.³² — c) Strpět nelze podle fiskálního adjunkta ani formulaci „*Adicientes, ut nullus principum, successorum nostrorum, vel baronum nobis vel eis subiectorum pro castrorum edificatione vel reedificatione vel aliqua ingruenti expeditione homines prefati monasterii audeat inquietare*“, neboť vyžaduje-li toho potřeba, musejí i kláštery, stejně jako jiní občané státu, přispívat ke stavbě pevností a trpět spolu s ostatními.³³ — d) Co se týká práva hlavy („*ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus etc.*“),³⁴ konstatojuje Rosenzweig, že již dávno zaniklo, protože v zemi jsou zřízeny řádné hrdelní soudy, které — jak Rosenzweig poněkud opatrně dodává — v roce 1228 možná neexistovaly. — e) V očích adjunktových neobstála dále věta „*Ceterum ut omnia breviter comprehendamus, omnem utilitatem, que spectat ad usus nostros vel successorum nostrorum vel beneficiarios nostros a nobis infeudatos, ei remittimus, ut plena et perfecta gaudeat libertate et ut nullus ei novas condiciones contra statuta nostra audeat imponere vel eius iura mutare*“, a to proto, že prý někdejší bývalý zeměpán nemůže přece nynějšího „našeho nejmilostivějšího monarchu“ nijak zavazovat. — f) Ustanovení „*statuimus etiam, ut nullus camerarius intret villas monasterii ad ali-*

quem citandum"³⁵ odmítl Rosenzweig poukazem na to, že v současné době podléhají všechny kláštery zemským úřadům. — g) Stejně tak neobstál Přemyslův zákaz nocování královských lovců a psovodů v klášteře a klášterních vesnicích bez souhlasu opata a mnichů („*prohibemus etiam, ne venatores nostri vel caniductores in abbatia vel eorum villis sine abbatis et fratrum consensu pernoctent*“) u tak horlivého zastávce neomezeného panovnického absolutismu, jakým byl Rosenzweig, který u této části listiny zdůraznil, že panovník si může ve své zemi dělat, co chce, a nemusí si k tomu nikdy vyžadovat souhlas od nějakého opata a jeho bratrů. — h) Za neplatné označil Rosenzweig ovšem i osvobození klášterních poddaných od placení cla („*Adiecimus etiam, ut homines prefati cenobii per telonia transeuntes etc.*“).³⁶ — i) Ze stejných důvodů, jaké uvedl výše sub a), odmítl Rosenzweig pasáž, v níž žádá Přemysl olomouckého biskupa o souhlas s udělením privilegia („*insuper rogavimus venerabilem patrem nostrum Robertum, Olomucensem episcopum etc.*“)³⁷ — A konečně j), protože rušitelé panovnických privilegií mají být trestáni nikoliv podle církevního, nýbrž podle světského práva, označil Rosenzweig za neúčinné („*ohne Wirkung*“), tedy za již neplatné Přemyslovo prohlášení začínající slovy „*Et hoc etiam volumus esse manifestum etc.*“ a pokračující (v necitovaném již textu listiny)³⁸ „*quod sine offensa nostra erit, si prescriptus episcopus et eius successores nostrarum constitutionum in hac pagina contentarum secundum ecclesiastica iura punierint transgressores*“.

Při posuzování listiny markraběte Přemysla z r. 1238 (C) vyslovil fiskální adjunkt názor, že ji panovník sotva potvrdí, neboť obsahuje a) příkaz markraběte nástupcům, aby si neosobovali žádná práva nad klášterním lesem u Zablazan („*ne sicut hactenus aliquis de nostris successoribus in prefata silva aliquod ius vel dominium audeat imposterum vendicare etc.*“),³⁹ a kromě toho b) postupuje klášteru současná i budoucí naleziště železné rudy na Moravě („*preterea mineras ferri, que in presenti reperte sunt vel ubicunque in terra nostra poterunt de cetero reperiri etc.*“),⁴⁰ k čemuž Rosenzweig poznamenal, že klášter železnou rudu na Moravě nevlastní.

Privilegium markraběte Jana Jindřicha z r. 1362 (1363) (J) neobstojí podle Rosenzweigova mínění z toho důvodu, že osvobozuje klášter z pravomoci moravských zeměpanských úředníků, kterážto výsada klášteru v současné době nenáleží.

Stejně tak se prý „do dnešní doby“ nehodí listina z r. 1422 (K), v níž král Zikmund odvolává své dřívější dary klášterních statků světským osobám, a to zejména proto nikoli, že — jak Rosenzweig zdůrazňuje — okolnosti, které vedly Zikmunda k vydání privilegia, již dávno pominuly.⁴¹

Listinu krále Vladislava z r. 1474 (L), obsahující panovníkův závazek (za sebe i za své nástupce) nezcižovat a nedávat do zástavy klášterní statky („*ut exnunc in antea nulla penitus bona eiusdem monasterii, res seu*

possessiones quecunque ad idem pertinentes per nos aut successores nostros, Bohemie reges seu marchiones Moravie, pignorentur, inscribantur, alienantur etc.“) nedoporučil Rosenzweig k potvrzení z obdobných důvodů, jaké uvedl již u pasáže sub e) v listině B.

U další Vladislavovy listiny z r. 1510 (M) vadila Rosenzweigovi skutečnost, že jde — řečeno naší terminologií — o bezinsertní konfirmaci starších panovnických listin (zčásti všeobecnou, zčásti zmínkovou — s nekonkrétním údajem o listinách krále Přemysla a markraběte Karla). Pokud nynější panovník (tedy Josef II.) potvrdí listiny Vladislavových předchůdců, bylo by zbytečné — podotýká Rosenzweig — aby potvrdzoval i Vladislavovu konfirmaci, neboť konfirmace Josefa II. má přece větší váhu než konfirmace vladislavská. A pokud listiny Vladislavových předchůdců nepotvrdí, pak ovšem nelze potvrdit ani Vladislavovu konfirmaci. Kromě toho uvádí adjunkt ještě další argument proti M: listina markraběte Karla, o níž je v M zmínka, nebyla klášteřem vůbec předložena; je tedy v této části Vladislavova konfirmace pouhým „*referens sine relato*“, a fiskální adjunkt nemůže přece posoudit listinu, kterou vůbec neviděl.⁴²

O zbývajících čtyřech listinách — D, F, G, H — se Rosenzweig vyjádřil tak, že zásadně proti nim sice nemá námitek, avšak pouze za předpokladu, že klášter skutečně vlastní a užívá oprávnění, která jsou v nich obsažena. Tím ovšem vyjádřil jisté pochybnosti o tom, zda klášteru v současné době vskutku patří patronátní právo popovické kaple, rybolov v Kostelanech a ostatní náležitosti vypočítané v Oldřichově listině z r. 1247 (D,) zda mu náleží osmdesát balvanů soli ročně z polské Bochně, jak o tom vypovídá listina Václava II. z r. 1295 (G), a zda se opravdu praktikuje ustanovení markraběte Jana Jindřicha z r. 1351 (H) o tom, jak má být naloženo s majetkem těch velehradských poddaných, kteří se usadí u jiné vrchnosti. Zejména však zdůraznil své pochybnosti u listiny Přemysla II. z r. 1257 (F), která upravuje vztah kláštera k novému městu, jež má být na panovníkův příkaz vybudováno na klášterní půdě. Práva kláštera vůči budoucímu městu, stanovená Přemyslem II., sice prý nejsou ani dnes nikterak na újmu právům panovníka, ale protože fiskálnímu adjunktovi není známo, zda tato práva dosud klášteru patří, spojil své doporučení ke konfirmaci s podmínkou, že současný stav (18. stol.) vskutku odpovídá ustanovením Přemyslova privilegia.⁴³

Když obdrželo gubernium Rosenzweigův obsáhlý elaborát, obrátilo se 24. března 1782 na hejtmana hradištského kraje. Zaslalo mu listiny F, G, H, J⁴⁴ a přikázalo mu, aby důkladně vyšetřil, zda klášter skutečně užívá práv obsažených v těchto listinách. První tři listiny patří, jak jsme vyložili výše, mezi ty, k jejichž konfirmaci dal Rosenzweig podmíněné doporučení. Pokud jde o listinu J, byla krajskému hejtmanovi zaslána patrně omylem místo listiny D.⁴⁵ Zároveň gubernium hejtmanovi nařídilo, aby vyžádal od kláštera a postoupil guberniu (v ověřených opisech) jednak privilegium markraběte Karla (o němž je zmínka v listině M, označené proto Rosen-

zweigem, jak víme, za „*referens sine relato*“), jednak tereziánskou konfirmační listinu, o níž je — jak se v guberniální misivě pro hejtmana zdůrazňuje — zmínka v klášterní suplice.⁴⁶

Hradišfský krajský hejtman učinil, co mu bylo uloženo, a podal guberniu zprávu, k níž přiložil i písemné stanovisko velehradského opata. Texty těchto písemností (hejtmanovy a opatovy) se ani v guberniální ani ve fiskální registratuře nedochovaly,⁴⁷ ale jejich obsah je aspoň zčásti patrný z nového, dodatečného vyjádření Rosenzweigova, datovaného 6. května 1782 a vypracovaného poté, co gubernium 29. dubna postoupilo hejtmanovu zprávu i s přílohami fiskálnímu úřadu.

Fiskální adjunkt — jak v tomto svém druhém vyjádření uvedl — zjistil z opatova podání, že město, o němž je řeč v listině F, je prý dnešní královské město [Uherské] Hradiště a že klášteru sice po několik staletí náležela práva v listině obsažená, avšak když bylo město posléze povýšeno na město královské, byla jeho závislost na klášteru odstraněna;⁴⁸ klášter tedy prý privilegia F podle vlastního přiznání již neužívá, a proto — zdůraznil Rosenzweig — další potvrzení listiny nepřichází v úvahu. Stejně tak již nepřísluší klášteru právo zakotvené v listině G, kterou proto rovněž nelze potvrdit. Naproti tomu doporučil adjunkt konfirmovat listinu H, a to na základě opatova sdělení, že se klášter tímto privilegiem dosud řídí, užívaje ve svých výhostných listech formule „*exceptis immobilibus, wofür er oder sie das baare Geld zu empfangen haben wird*“.⁴⁹ Vůči listině J, která — jak jsme uvedli — byla krajskému hejtmanovi postoupena omylem a zcela zbytečně,⁵⁰ setrval Rosenzweig samozřejmě na svém původním odmítavém stanovisku.⁵¹ Závěr adjunktova vyjádření se týká dodatečně předložené listiny markraběte Karla z 27. března 1338,⁵² o níž se, jak víme, povšechně zmiňuje konfirmační listina Vladislava Jagellonského. Karlova listina je, jak Rosenzweig správně zjistil, konfirmací listiny Přemysla I. z r. 1228 (B), v níž byly zjištěny již dříve (tj. v prvním adjunktově vyjádření z 21. března) četné závadné pasáže. Již z toho důvodu nelze prý nově předloženou listinu doporučit k potvrzení. Jako další argument proti konfirmaci cituje pak Rosenzweig z Karlovy listiny pasáž povolující klášteru vlastní kůl a šibenici („*cyppum et patibulum habere debeant atque possint ad animadvertendum seu iudicium faciendum in quoslibet facinorosos et malos*“) a odporující ovšem současnému právnímu stavu, kdy existují řádné hrdelní soudy, jimž jedině a výhradně přísluší kriminální řízení, zatímco všem ostatním institucím je projednávání kriminálních záležitostí zakázáno.⁵³

Získáním druhého Rosenzweigova vyjádření zakončilo gubernium shromáždování podkladů, které potřebovalo k tomu, aby vyhotovilo svou vlastní zprávu pro panovníka. V dobrozdání datovaném 11. května 1782 resumovalo úvodem celý průběh dosavadního řízení, reprodukovalo kladné vyjádření olomouckého arcibiskupa a věnovalo pozornost zejména oběma vyjádřením fiskálního adjunkta. Celková tendence, jíž je guberniální zprá-

va proniknuta, je přitom velehradským listinám o poznání příznivější, než je tomu v přípisech rigorózního Rosenzweiga. Fiskální adjunkt — píše gubernium — nedoporučil sice některá privilegia konfirmovat, avšak kdyby se — obdobně jako tomu bylo v konfirmaci Marie Terezie — opatřila konfirmační listina Josefa II. obvyklou omezovací formulí,⁵⁴ byly by tím — podle názoru gubernia — závadné pasáže, na něž fiskální adjunkt poukázal, zcela neutralizovány. Konfirmace provedená tímto způsobem by prý nikdy nebyla na újmu panovníkovým zájmům. Toto řešení však gubernium navrhlo pouze jako první alternativu.⁵⁵ V další části dobrozdání je řeč o alternativě druhé, která by spočívala v tom, že by se „povážlivé výrazy“ v chystané josefínské konfirmaci z inserovaných listin „zcela vynesly“.⁵⁶ Volbu mezi oběma alternativami přenechává ovšem gubernium panovníkovi.

Pro které z navrhovaných řešení se u dvora rozhodli, není možno bohužel v tomto případě zjistit. Dvorským dekretem ze 17. února 1783⁵⁷ se sice dává guberniu na vědomí, že Jeho Veličenstvo ráčilo potvrdit privilegia velehradského kláštera listinou vyhotovenou „pod dnešním datem“, avšak neuvádí se, *jakým způsobem* byla konfirmace realizována.⁵⁸ A konfirmační listina sama je dnes neznámá; nedochoval se ani její originál v klášterním fondu, ani její kancelářský opis v písemnostech guberniálních.⁵⁹ Zřejmě se ztratila po zrušení kláštera, k němuž došlo koncem září roku 1784.⁶⁰

POZNÁMKY KE II. KAPITOLE

- ¹ Hlavním pramenem pro poznání konfirmačního řízení za Karla VI., Marie Terezie a Josefa II. je konvolut tribunálních a guberniálních písemností označený signaturou W 181, uložený ve StAB (fond B 1). Doplnující význam mají pro období tereziánské některé písemnosti České dvorské kanceláře v konvolutu „Cisterciácký klášter ve Velehradě 1587—1748“, uloženém v SÚAr (fond ČDK, sign. IV B 101, kartón 396), a pro období josefínských písemností moravského fiskálního úřadu (StAB, fond D 15, část kartónu 733). Originály listin se nacházejí v archívu kláštera (StAB, fond E 7).
- ² Ověřený opis všech jedenácti listin má formu sešitu, vázaného v měkkých deskách. Latinská vidimační formule, společná pro všechny opsané listiny a umístěná za textem poslední listiny, pochází od registrátora úřadu moravských zemských desk a je datována v Brně 16. ledna 1732.
- ³ Sled listin v sešitě není přísně chronologický, avšak dodatečně jsou připsána k jednotlivým kusům čísla označující jejich správné chronologické pořadí; to znamená např., že číslo 1 je připsáno u listiny, která je ve skutečnosti opsána až na místě šestém, číslo 2 u listiny umístěné na místě prvním apod. Tímto správným chronologickým pořadím se řídí i náš seznam, následující v dalším textu.
- ⁴ Jiná listina hlásící se k témuž vydavateli a k témuž datu, totiž falešná listina CDB II č. 380, lišící se několika dodatky ve výčtu statků od listiny pravé, s níž se jinak doslova shoduje, *nebyla za Karla VI. ke konfirmaci předložena*.
- ⁵ Listina uvádí sice roční datum 1514, avšak ve skutečnosti náleží — podle našeho pojetí — do roku 1513. Královská kancelář totiž tehdy počítala nový rok podle epochy vánoční, tj. již od 25. prosince. Svědčí o tom údaje listiny o letech vlády a dále to, co je vyloženo níže v poznámce 19.
- ⁶ Příslušný reskript Karla VI. má datum 23. prosince 1735; u tribunálu byl prezentován 5. ledna 1736.
- ⁷ Předpoklad, že dobrozdání nebylo vypracováno nebo odesláno, vyplývá nejen z toho, že se *dnes* nenachází ve spisech ani jeho originál ani koncept (to by totiž samo o sobě nedokazovalo, že dobrozdání neexistovalo původně), nýbrž především z toho, že konfirmační žádost s přílohou je uložena v někdejší registratuře tribunálu (dnes jako součást fondu B 1) v originále. Kdyby totiž bylo tribunální dobrozdání odesláno ke dvoru do Vídně, byl by spolu s ním vrácen podle tehdejších úředních zvyklostí i originál žádosti s přílohou (tento originál — pokud by se dochoval — by byl pak uložen v registratuře České dvorské kanceláře), a tribunál by si ve své registratuře ponechal — jak tomu bylo ve většině jiných případů — pro svou potřebu jen *kancelářský opis* žádosti a přílohy.
- ⁸ Ve vidimační formulě ověřeného opisu, stylizované tribunálním registrátorem 29. ledna 1747, se sice tvrdí, že listin je 33 („*triginta tria*“), ale jde o omyl. —

Originál společného ověřeného opisu všech předložených listin má podobu silného sešitu o několika desítkách (nefoliovaných) listů a je uložen v kartónu 396 fondu CDK. Jednotlivé listiny nejsou číslovány ani jinak označeny. V seznamu, který následuje v textu, je označují římskými číslicemi, což alespoň částečně odpovídá dodatečnému označení v dochovaném zlomku originálu konfirmační listiny tereziánské (viz níže poznámku 23).

- ⁹ Starší literatura v otázce pravosti listiny kolísala. Že listina nemůže být pravá a že vznikla až v druhé polovině 13. století, vyložil G. Friedrich v záhlavní poznámce v CDB.
- ¹⁰ Důkaz falešnosti listiny, vzniklé ve skutečnosti až v polovině 13. stol., viz u Duškové, *Velehradský falsátor*, s. 301 a násl.
- ¹¹ V dosud vyšlých dvou sešitech CDB III listina otištěna není, neboť jako falzum náleží až do třetího sešitu, který nebyl dosud vydán. Listina není zachycena ani v AZK, protože v době vzniku této publikace byla uložena mimo klášterní fond.
- ¹² V CDM upozornil Boček za otiskem listiny na manipulaci s pečeti a citoval stanovisko F. Palackého, který považoval listinu za „*sublestum, quum characterem seculi XIII. cc. medii prae se ferat*“, přesto však podle Bočka „*tenor vero diplomatibus impugnari non potest*“. Diplomatically se falzem podrobně zabývala a jeho vznik v polovině 13. století potvrdila S. Dušková ve studii *Velehradský falsátor, passim*, a znovu v publikaci J. Šebánek-S. Dušková, *Listina doby Václava I.*, s. 50. — Naše falzum nezaměňujeme s pravou listinou Václava I. pro velehradský klášter rovněž z 18. ledna 1232 (CDB III č. 15 = RBM I č. 776 = CDM II č. 214), která ke konfirmaci předložena nebyla a jejíž text je ze začátku shodný s textem falza. K záměně by mohlo dojít zejména proto, že originál pravé listiny a domnělý originál falza jsou v archivu kláštera (StAB, fond E 7) označeny — což je jinak neobvyklé — stejnou signaturou, totiž A 3. — Falzum je opsáno ve velehradském kopiáři (StAB, fond E 7, rkp. sign. G 191) na foliu 13 podle staré gotické foliace čili na foliu 10 podle moderní foliace. Listina pravá je v téže kopiáři opsána na foliu 6–7 podle staré gotické foliace čili na foliu 3–4 podle foliace moderní.
- ¹³ Pochybnosti o pravosti listiny viz v záhlavní poznámce v CDB.
- ¹⁴ Znění domnělého originálu falza se sice skoro doslova shoduje s textem pravé listiny Přemysla I. s týmž datem (= naše č. IV), má však dodatky ve výčtu statků. Při inserování bylo pak falzum znovu zfalšováno (viz Šebánekovo zjištění v AZK č. 234). Samostatně však falzum ke konfirmaci předloženo nebylo.
- ^{14a} Viz zjištění v záhlavní poznámce u otisku listiny v CDB V.
- ¹⁵ Listina se dochovala pouze ve formě ověřeného opisu opatřeného vidimační formulí registrátora a expeditora České dvorské kanceláře ve Vídni Jana Bedřicha Austetzského z 18. prosince 1648 (StAB, fond E 7, sign. A 6). V tomto opise byla předložena ke konfirmačnímu řízení a pak i takto (tj. i s vidimační formulí) byla Marií Terezií konfirmována (srov. však níže pozn. 25).
- ¹⁶ Písemnost (jde o misivu) známe pouze z opisu ve vidimusu, který je přiložen ke konfirmační suplice, a pak z insertu v tereziánské konfirmaci.
- ¹⁷ Privilegium Přemysla II. není sice v Karlově listině blíže určeno (praví se jen: „*nos autem duos articulos ultimos seu gracias in privilegio quondam dñe memorie domini Ottakari, regis Boemie, ducis Austrie, Styrie . . ., predecessoris nostri carissimi, predicto monasterio dato expresse et lucide vidimus contineri*“), jde však zřejmě (jak konstatoval již Šebánek v AZK č. 635, pozn. 10), o listinu Přemysla II. z 16. ledna 1256 (CDB V č. 69); články (převzaté v doslovném znění) pocházejí však vlastně, jak rovněž zjistil Šebánek, již z listiny Přemysla I. z 27. listopadu 1228 (CDB II. č. 321 = naše č. 2), která je v citované listině Přemysla II. z r. 1256 inserována prostřednictvím listiny Václava I. z 18. ledna 1232 (CDB III č. 15), přičemž z Václavovy listiny byla při inserování vynechána první část textu včetně Václavovy intitulace.

- ¹⁸ Viz kapitolu I, pozn. 11.
- ¹⁹ Ačkoliv je v originále listiny uvedeno roční datum 1511, je zřejmé, že bylo použito pro začátek roku epochy vánoční (25. prosince) a že tedy 27. prosinec („*ipso die sancti Johannis Evangeliste*“) spadá podle našeho pojetí ještě do roku 1510. Vyplývá to ze srovnání údajů o letech vlády v této listině. (40. rok vlády v Čechách a 21. rok vlády v Uhrách) s obdobnými údaji v listině téhož panovníka ze 17. prosince 1511 (viz č. XXXII), kde je uveden 41. rok vlády v Čechách a 22. rok vlády v Uhrách.
- ²⁰ Srov. v úvodu poznámku 50. Vedle možnosti, že jde prostě o náhodnost a nysystematicčnost výběru listin ke konfirmaci, o diskontinuitu mezi žádostmi z r. 1732 a z r. 1747, lze hypoteticky uvažovat i o jiných příčinách toho, proč za Marie Terezie předložil klášter trojnásobné množství listin. Vzhledem k tomu, že se v některých následujících kapitolách setkáme s případy, kdy se moravské úřady nespokojily s listinami, které byly předloženy, a žádaly předložení listin dalších, nelze vyloučit, že tomu mohlo být podobně i u kláštera velehradského již za Karla VI. a že tato okolnost způsobila průtahy a nedokolení prvního (karolínského) konfirmačního řízení. Je to ovšem — zdůrazňuji — pouhá domněnka (a to ovšem jen jedna z různých domněnek), která se v případě velehradského kláštera nedá prokázat. Přitom je třeba poznamenat, že v klášterním archívu je dnes v originále ještě přes třicet dalších panovnických listin, které do přílohy ke konfirmační žádosti ani v roce 1747 zařazeny nebyly.
- ²¹ Je zajímavé, že úřad zemských desk přešel mlčením jinou nepanovnickou listinu, totiž listinu biskupskou — č. XVIII.
- ²² Že se jak v zemskodeskovém vyjádření, tak i v tribunálním dobrozdání doporučuje opatřit konfirmaci obvyklou omezovací klauzulí, rozumí se samo sebou; byla o tom řeč již v úvodu.
- ²³ Z konfirmační listiny, vydané — jak bylo u hromadných konfirmací té doby pravidlem — ve formě knihy (dnes však bez desek a bez pečeti), se dochovalo jen prvních 88 stran. Je to něco málo přes polovinu původního rozsahu, jak vyplývá z toho, že torzo končí začátkem listiny č. XVIII. Kromě stránek s listinami XIX-XXXIV chybí však i stránky s koncem listiny I, stránky s celou listinou II a se začátkem listiny III, stránky se závěrem listiny X a s celou listinou XI. Jednotlivé listiny jsou v torzu *dobatečně* označeny římskými číslicemi, avšak ten, kdo označení prováděl, nepostřehl, že listiny II a XI chybějí, a tak se stalo, že poslední listina v torzu dostala číslo XVI, ačkoli jí správně přísluší číslo XVIII.
- ²⁴ Poznámka na starém obalu, do něhož je listina vložena, vysvětluje, jak se konfirmace do kláštera rajhradského dostala: „*Adquisivit P. Antonius Rucker anno 1825 et accepit a muliere Nicolčicii, quae fuit quondam oeconoma apud P. Clementem, professum Velehradensem.*“
- ²⁵ Vcelku zanedbatelná odlišnost opisu od originálu spočívá pouze v tom, že u listiny č. XVI je v opise vynechána vidimační formule registrátora Austetzkého z r. 1648 (srov. pozn. 15).
- ²⁶ Počet, označení a identifikaci předložených listin je nutno v tomto případě rekonstruovat až z dalších písemností, o nichž bude dále řeč (zejm. z vyjádření fiskálního adjunkta). Texty ověřených opisů, ani text žádosti se totiž v guberniálních písemnostech nedochovaly; v konvolutu W 181 zbyl pouze dvoulistový obal, na jehož poslední straně čteme: „*Des Klosterstifts Welehrader Herrn Prälatens und gesammten Konvents nach Einvernehmung des Herrn ordinarii und k. Kammerprokuratoris zur gutächtlichen Berichtserstattung remittirt- alleruntertänigste preces um allergnädigste Bestätigung ihrer Privilegien. 18^a Februarii 1782.*“ Podle záznamu („*Nota*“) na jiném listě v téže konvolute byly opisy žádosti i příložených listin A-N („von lit. A bis incl. N“) postoupeny (zřejmě registrátorem) na guberniální příkaz z 20. února 1792 kanceláři ředitelství státních statků. V zázna-

- mu je uvedeno i presentační datum žádosti — „*de praes. 17. Feb. 782*“; míněna je ovšem nikoliv presentace u dvora, nýbrž až presentace u gubernia (kam byla žádost postoupena ode dvora k vypracování dobrozdání), což vyplývá z toho, že hned následujícího dne — 18. února — je datováno rozhodnutí gubernia zaslat žádost k vyjádření olomouckému arcibiskupovi.
- ²⁷ Ze římská čísla odpovídají i pořadí insertů v tereziánské confirmaci z r. 1748, rozumí se u této i u dalších listin samo sebou.
- ²⁸ Viz kap. I, pozn. 11.
- ²⁹ Text arcibiskupova vyjádření se v konvolutu W 181 nedochoval, neboť jeho originál odeslalo gubernium do Vídně jako jednu z příloh ke svému dobrozdání. O obsahu arcibiskupova vyjádření je však v guberniálním dobrozdání (o němž bude pojednáno dále) alespoň stručná zmínka.
- ³⁰ Při reprodukci Rosenzweigova vyjádření o velehradských listinách (stejně jako při reprodukci jeho dalších vyjádření, s nimiž se seznámíme v dalších kapitolách u listin jiných moravských klášterů) nebudeme však posudky o jednotlivých listinách uvádět vždy v tom pořadí, v jakém se nacházejí u Rosenzweiga, který postupoval při svých rozborech chronologicky v souladu s abecedním (popřípadě — jak se s tím setkáme v následujících kapitolách — číselným) uspořádáním listin. Aby jasněji vynikla diferencovanost Rosenzweigových soudů o různých privilegích (a také abychom se vyhnuli zbytečnému opakování Rosenzweigových formulací), seskupíme stanoviska fiskálního adjunkta podle toho, zda byla kladná, nebo záporná, popř. podle toho, jak i jinak k sobě patří.
- ³¹ Citovaná pasáž je v listině součástí narace, v níž se uvádí, že Přemysl založil velehradský klášter na podnět svého bratra — bývalého moravského markraběte Vladislava Jindřicha a se souhlasem olomouckého biskupa Roberta. Srov. též pozn. 32.
- ³² Ve větě, jak je citována, chybí přísudkové sloveso, neboť v citátu není reprodukován z příslušné věty začátek, který v listině zní: „*Libertas autem hec est, quam a pietate nostra statuumus et sancimus firmiter observari, scilicet...*“ K tomu je třeba dodat: Rosenzweig citoval ve svých vyjádřeních někdy jen nejpodstatnější část „závadných“ pasáží, které však v textu ověřených opisů podtrhl celé. Tím se vysvětluje, že ve výsledných josefínských confirmačních listinách bývá z inserovaných listin vynecháno někdy více, než odpovídá Rosenzweigovým citacím ve vyjádřeních. U kláštera velehradského nemáme sice možnost se o tom přesvědčit přímo, protože josefínská confirmace se nedochovala (viz níže), avšak zcela jasně to vyplývá např. ze srovnání josefínské confirmace a Rosenzweigových citátů u kláštera louckého (v kapitole VII). Ingresisté Česko-rakouské dvorské kanceláře, inserující do josefínských confirmací potvrzené starší listiny, opisovali jejich text z ověřených opisů, a vynechávali přitom podtržené pasáže.
- ³³ Doslovně se fiskální adjunkt vyjádřil takto (fond D 15, kartón 733): „... *wenn es die Not erfordert, müssen auch die Klöster zu Erbauung der Festungen, sowie andere Bürger des Staats, beitragen und ins Mitleiden gezogen werden.*“
- ³⁴ Je pravděpodobné (viz pozn. 32), že v textu ověřeného opisu, který jsem však neměl možnost vidět, byla jako závadná podtržena i další část věty, která pokračuje ustanovením o ordálech železem, vodou, radlicemi a soubojem.
- ³⁵ I zde byla patrně v ověřeném opise podtržena a tím označena za závadnou další část ustanovení, totiž „*sed significet procuratori domus illius, cui abbas cum fratribus commisit procuracionem in temporalibus, ut eos citari faciat, qui sunt citandi, quatinus die et loco determinato eos coram iudicibus statuatur, quorum interest causas et negocia regni nostri tractare et diffinire.*“
- ³⁶ Věta, z níž cituje Rosenzweig jen začátek, pokračuje v listině slovy „*in rebus, que spectant ad opus vel usum ecclesie, ad eam in necessitatibus eius deferendis vel transducentibus sint a pedagogis et teloneis absoluti, mercatores solvant, quod sui iuris est.*“

- ³⁷ Pokračování věty zní v listině takto: „*in presentia filii nostri Premizl, marchionis Moraviae, nec non baronum nostrorum, ut omnes, qui prefati monasterii violarent emunitatem et libertatem, eidem nostra regia munificentia collatam, qui etiam tunc temporis ecclesiam eandem consecravit, cui consecrationi nos cum illustri coniuge nostra Constancia et filio nostro Premizl sepedicto presentialiter interfuimus, excommunicaret; quod et factum est ab eodem.*“
- ³⁸ I zde je tomu podobně jako u některých předchozích pasáží, které jsme doplnili v poznámkách 32—37. V tomto případě bylo však třeba provést doplnění přímo v textu kapitoly, neboť jinak by citát postrádal smyslu.
- ³⁹ Ačkoliv citát končí zkratkou „*etc.*“, je věta dokončena a není ji čím doplňovat. Není třeba doplňovat ani začátek souvětí, neboť předcházející věta hlavní (v níž se obnovuje starší darování a stanoví nové hranice lesa) není s citované účelovou větou spjata tak těsně, že by vynecháním věty účelové ztrácela věta hlavní svůj logický smysl. Případným vynecháním účelové věty v budoucí konfirmaci by se pouze změnilo souvětí ve větu jednoduchou, ale nedošlo by přitom k žádnému výšinu z vazby.
- ⁴⁰ V listině pokračuje citovaná věta slovy „*et redditus ad eandem pertinentes, qui nobis iure cedebant, eidem claustro Welegradensi ad ipsius edificia construenda provida deliberatione contulimus atque coram nostris baronibus illud perpetuo statuimus esse ratum ad honorem Dei et ecclesie prenotate.*“
- ⁴¹ U listin J a K neuvedl Rosenzweig doslovné citáty, nýbrž jen volně reprodukoval jejich obsah.
- ⁴² Ze zcela povšechné zmínky vladislavské konfirmace o listině markraběte Karla by sice nebylo možné bezpečně poznat, o kterou listinu jde, avšak z dalších písemností, které v průběhu konfirmačního řízení vznikly o něco později a o nichž bude níže ještě řeč, vyplývá zcela jasně, že je míněna listina vydaná v Brně 27. března 1338 (RBM IV č. 541), která byla sice přiložena (v ověřeném opise) k žádostem o konfirmaci v roce 1732 (pod číslem 6) i v roce 1747 (pod číslem XXII), nikoliv však v roce 1782.
- ⁴³ Rosenzweig upozornil ve svém elaborátu na několik konkrétních článků; reprodukuji je v tom duchu, jak je Rosenzweig pochopil, ale poněkud zkráceně: (a) Protože pozemek u kaple sv. Jiří, kde má být město vybudováno, je klášterní, bude z něho klášteru náležet plat (v listině „*census arearum*“, u Rosenzweiga „*Zins*“). (b) Ze dvou týdenních trhů v městě má patřit poplatek jednou klášteru a podruhé panovníkovi. (c) Pastviny a lesy patřící lidem z Kunovic mají náležet i lidem z Velehradu, a stejné právo mají mít lidé kunovičtí ke statkům lidí velehradských. (d) Lidé v novém městě budou osvobozeni od berně, kterou požaduje panovník od měst, nikoliv však od berně všeobecné. (e) Lidé v městě budou podléhat klášteru. (f) Klášter bude oprávněn ustanovovat v městě rychtáře. (g) Klášteru bude příslušet v městě patronátní právo. — K bližšímu pochopení Rosenzweigova výkladu je třeba poznamenat: Přemyslova listina stanoví, aby město bylo vybudováno na ostrově (řeky Moravy), na němž stojí kaple sv. Jiří, a aby do něho přesídlili jednak klášterní lidé z trhové vsi Velehradu, jednak královští lidé z Kunovic. Z dalších článků pak vyplývá, že lidé původem z Velehradu mají podléhat klášteru, a lidé původem z Kunovic králi. — Rosenzweig se ve svém vyjádření zaměřil na ta práva, která mají podle listiny příslušet v městě klášteru. To je sice pochopitelné, neboť právě o tato práva při konfirmačním řízení šlo, ale nelze nevidět, že v Rosenzweigově podání jsou některá z klášterních práv pojata mnohem šíře, než odpovídá textu listiny. Osvobození od královské berně z měst a podřízení lidí v městě klášteru se v listině nevztahuje na všechny obyvatele budoucího města, jak se domnívá Rosenzweig, nýbrž jen na ty, kteří pocházejí z Velehradu. Článek, podle něhož má rychtář ustanovovat klášter, uvedl Rosenzweig neúplně; pominul důležitý dodatek, že rychtář bude odpovědný jak klášteru (v záležitostech týkajících se lidí původem z Velehradu), tak i králi (v záležitostech

lidí původem z Kunovic i v ostatních věcech týkajících se krále). — Dále považují za nutné upozornit, že pro latinský termín *oppidum*, jímž je nové město označeno v listině, užívá Rosenzweig důsledně německého ekvivalentu *Marktfleck* (tak např. slova „*homines... in... novo residentes oppido*“ reprodukuje jako „*die Leute des neuen Marktflecks*“); pokud se v listině vyskytne označení *civitas*, nevztahuje se na nynější Uherské Hradiště, a Rosenzweig je chápe jako *Stadt* (pasáž „*steueram per civitates et oppida*“ překládá „*von den Städten und Marktflecken eine Steuer*“). Nepokládal jsem však za vhodné přidržovat se Rosenzweigovy terminologie zcela mechanicky a převádět (při reprodukci jeho elaborátu) *Marktfleck* do češtiny např. jako *městečko* (či dokonce jako *trhovou ves*); užívám proto termínu *město* i tam, kde Rosenzweig píše *Marktfleck* a kde listina uvádí *oppidum*. Domnívám se totiž (ale je to ovšem názor diskutní), že aspoň v souvislosti s Uherským Hradištěm je termín *oppidum* synonymem termínu *civitas*. Synonymita se sice nedá prokázat přímo z naší listiny (neboť zde se nynější Uh. Hradiště nikdy jako *civitas* neoznačuje), ale je možno ji podle mého názoru vyvodit z jiné listiny Přemysla II., která byla vydána o necelý rok později (23. května 1258 = CDB V č. 156); tato listina se sice nestala předmětem konfirmačního řízení, jímž se právě zabýváme, ale je pro nás zajímavá tím, že se v ní pro nynější Uh. Hradiště užívá označení *oppidum* a *civitas* střídavě, zřejmě jako stylistických variant téhož pojmu. (Např.: „*indulsumus dilectis civibus nostris oppidi prenотati, ut... forum anuale debeant in sua civitate habere*“; „*Ut... nominati cives structure civitatis... valeant intendere, silvam nostram circa Moravam a terminis eudem oppidi usque ad terminos ville piscatorum... dedimus eisdem*“ apod.) Ostatně se stídním obou termínů se setkáme i v jiných městských privilegích; viz např. J. Bakala, *Založení města Příbora*, s. 7. — Ze *oppidum* znamená v našich listinách často město, uvádí i J. Kejř, *Päpstliche Urkunden...*, s. 58. Pokud však jde o Uh. Hradiště, domnívá se Kejř (s. 60 a pozn. 44 a 49), že termín *oppidum* v listině z r. 1257 naznačuje, že vznikající aglomerace neměla ještě skutečné městské právo; toho se jí dostalo až listinou z r. 1258. Ukáže-li se, že má Kejř pravdu (ohlásil další studii k této otázce), pak bude patrné nutno vyložit stídní termínů *oppidum* a *civitas* v listině z r. 1258 nikoli jen jako synonymitu, nýbrž zároveň jako projev přeměny dosavadního *oppida* v budoucí *civitas*.

- ⁴⁴ V příslušné dekretální misivě, jejíž koncept je uložen v konvolutu W 181, se sice praví, že se privilegia zasílají „*in originali*“, ale ze souvislosti s předchozím výkladem i ze zkušeností z jiných obdobných případů je třeba mít za to, že šlo ve skutečnosti o ověřené opisy a že termínem „*in originali*“ chtělo gubernium pouze naznačit, že jde o originály ověřených opisů a nikoli snad o prosté kancelářské opisy ověřených opisů.
- ⁴⁵ Právě listina D byla přece oním čtvrtým privilegiem, k němuž se vztahovaly adjunktovy rozpaky, a nikoli listina J, o níž se adjunkt vyjádřil jednoznačně zamítavě a u níž nebylo tedy třeba nic dalšího zjišťovat.
- ⁴⁶ Pokyn k dodatečnému předložení Karlovy listiny vydalo gubernium zřejmě na základě Rosenzweigovy poznámky, že se o této nepředložené listině nemůže vyjádřit. Naproti tomu není zcela jasné, jaký vlastně mělo smysl vydat příkaz k předložení konfirmační listiny tereziánské, když o ní Rosenzweig nežádal; snad si chtělo gubernium jen ověřit tvrzení kláštera, že jeho privilegia byla již potvrzena Marií Terezií.
- ⁴⁷ Zde platí *mutatis mutandis* totéž, co bylo řečeno výše v pozn.²⁹
- ⁴⁸ Cituji příslušnou část Rosenzweigova vyjádření doslova: „*Aus der Eüßerung des Wellehrader H. Praelatens ist zu ersehen, daß der Marktfleck bei der Kapelle des heiligen Georgii, wovon das Privilegium sub F die Erwähnung machet, die heutig- königliche Stadt Hradisch sein solle und daß das Stift durch etliche Jahrhundert in dem Besitze der in diesem privilegio ersichtlichen Rechte gewesen sei,*

bis endlich dieser Marktfleck zu einer königlichen Stadt erhoben und der in dem privilegio bemerkte nexus und Dependenz abgeschafet worden ist.“ (D 15, v kart. 733) — O Rosenzweigově terminologii (*Marktfleck — Stadt*) viz výše pozn. 43. — O tom, jak se Uherské Hradiště postupně uvolňovalo ze závislosti na klášteře a jak se z města podléhajícího původně klášteře i králi stalo během 14. a 15. století městem ryze královským, viz R. Hurt, *Dějiny... kláštera na Velehradě I*, s. 69—71.

- ⁴⁹ Rosenzweig reprodukuje a akceptuje i dva opatovy důvody, které prý vedou klášter k užívání uvedené formule: „erstens: damit die Immobilien viel lieber den auf dem dominio gebliebenen als fremden Untertanen beibehalten würden, und zweitens: damit nicht Stritigkeiten hieraus erwachsen, weil die Erfahrung gelehrt hätte, daß derlei Untertanen, die sich auf einem fremden territorio befinden, zur Recrutierung, zum [sic!] Vorspannführen und zum [sic!] Lieferungen gar nichts beitragen wollen“. — Byly to zejména tyto dva důvody, které přesvědčily Rosenzweiga o tom, že konfirmace listiny H je možná („dieses Privilegium dem Stifte aus dem Grunde der von dem Praelaten angeführten zwo Ursachen bestätigt werden könnte“). Rosenzweig sice uvedl jako další důvod i to, že listina byla potvrzena Marií Terezií, ale to je ve vyjádření řečeno jen mimochodem; ze všech Rosenzweigových vyjádření, která znám, je to ostatně jediný případ, kdy se tento fiskální adjunkt uchýlil k tomuto argumentu, který ve skutečnosti neměl sám o sobě žádnou váhu; vždyť v jiných případech se Rosenzweig běžně stavěl proti konfirmaci i takových listin, které za Marie Terezie potvrzeny byly.
- ⁵⁰ Zarážející, ale pro tehdejší úřadování patrně příznačné je, že ani u fiskálního úřadu ani u gubernia nikdo omyl nepostřehl a že problém listiny D, která přece měla být dodatečně posouzena místo zbytečně dvakrát hodnocené listiny J, zůstal nevyřešen, aniž by si toho v dalším průběhu řízení někdo z úředních činitelů vůbec povšiml.
- ⁵¹ V jeho druhé formulaci stojí za zmínku poznámka, že zemským úřadům podléhají dokonce i biskupové.
- ⁵² RBM IV č. 541. Viz též výše poznámku 42.
- ⁵³ Zároveň s odmítnutím listiny Karlovy podtrhl Rosenzweig znovu svůj původní (21. března vyjádřený) negativní postoj k Vladislavově listině M, která v jedné své části konfirmuje zmínkové právé listinu markraběte Karla.
- ⁵⁴ Přesnou citaci omezovací formule, která stanoví, že privilegia platí jen potud, pokud nejsou v rozporu s právy panovníka, s právy třetích osob a se současnou zemskou ústavou, viz v úvodu, s. 13.
- ⁵⁵ Nechci čtenářům zatajit, že konečné znění jádra první alternativy není z konceptu guberniálního dobrozdání zcela jasné. Původní verze první alternativy, jak ji formuloval koncipista, zněla „diese gesammte... Privilegien und Begabnussen mit der obangeführten Clausul allergnädigst confirmiret...“. Guberniální přisedlíci Locella, který byl v konfirmační záležitosti velehradského kláštera referentem, změnil (vlastnoručním marginálním příspěvkem a odpovídajícím škrtem v textu) koncipistovu formulaci takto: „die diesfällige Privilegienconfirmation auf eben jene Art, ohne besonderer Einschaltung der Privilegien, geschehen könnte, wie solche unter... Maria Theresia mit der obangeführten Clausul erfolgt ist.“ Substantivum „Einschaltung“ znamená vložení, speciálně pak inserování. Z toho by vyplývalo, že Locella navrhl, aby josefínská konfirmace byla provedena „bez zvláštního inserování privilegií“ (tedy aby byla vyhotovena konfirmace bezinsertní), „stejně tak, jak byla uskutečněna, s uvedenou klausulí, za Marie Terezie“. Potíž je však ve dvou věcech: a) Tereziánská konfirmace z r. 1748, podle jejíhož vzoru se měla — v Locellově formulaci — řídit konfirmace josefínská, nebyla bezinsertní. b) Předpona substantiva „Einschaltung“ je dodatečně přepisována, a to tak nezřetelně, že její opravené znění nedovedu při vynaložení sebevětší námahy přechít s bezpečnou jistotou. Snad měla předpona po opravě znít „Aus“, celé slovo tedy pak „Aus-

„*schaltung*“. To by ovšem naopak znamenalo, že josefínská konfirmace se má v opravené Locellově formulaci uskutečnit, stejně jako tomu bylo za Marie Terezie, bez zvláštního vylučování (vynechávání) privilegií, pouze s omezovací klauzulí, tedy že se mají předložené listiny inserovat do konfirmace v plném znění, aniž by byly vyloučeny ty z nich, proti jejichž potvrzení měl fiskální adjunkt námitky. Tato poslední interpretace je patrně sice nejlogičtější (odpovídá také tereziánské praxi, na niž se navrhaná formulace odvolává), avšak vzhledem k uvedeným paleografickým potížím ji nemůžeme považovat za zcela jistou. Problém by zřejmě odstranilo nahlédnutí do čistopisu guberniálního dobrozdání, doručeného k vídeňskému dvoru, ale ten — pokud se vůbec dochoval — je dnes mimo území našeho státu.

⁵⁶ Doslova zní guberniální doporučení (v konv. W 181) takto: „... *die von dem königlichen fisci adjuncto in seinen obigen zweien Eusserungen angemerckte bedenckliche Ausdrücke gänztlichen ausgelassen werden wollten.*“

⁵⁷ U gubernia byl tento dvorský dekret prezentován až 11. dubna 1783. O příčinách dlouhých časových intervalů mezi datem vydání a datem prezentování u panovníckých reskriptů a dvorských dekretů určených pro moravské zemské úřady viz v úvodu — v poznámce 48.

⁵⁸ O způsobu, jakým byla konfirmace realizována, se nezmiňuje ani guberniální dekret ze 14. dubna 1782 pro hradištský krajský úřad, jemuž bylo touto písemností uloženo, aby uvědomil o udělení panovníkovy konfirmace velehradský klášter a (obdobně, jak to uložil guberniu dvůr) aby v duchu potvrzených privilegií chránil klášter před rušiteli jeho práv.

⁵⁹ V našem případě nelze vyslovit ani pravděpodobnou hypotézu o tom, které z navrhaných řešení bylo realizováno. Analogií podle josefínských konfirmací pro jiné moravské kláštery (viz též dále např. v kapitolách VI, VII, VIII) bychom se sice mohli přiklonit k názoru, že byla zvolena alternativa druhá (s vynechávkami závadných pasáží), avšak je třeba zdůraznit, že těm dochovaným josefínským konfirmacím, které inserují listiny s vynechávkami, předcházela guberniální dobrozdání s *jednoznačným* (a nikoliv alternativním!) návrhem na vynechání závadných částí textu; kromě toho bývá v takových případech zmínka o „*Hinweglassung*“ často také v dvorských dekretech oznamujících guberniu udělení konfirmace. U kláštera velehradského nelze vyloučit (vzhledem k první alternativě v guberniálním dobrozdání a k její nejasné formulaci v konceptu — viz výše pozn. 55) ani vydání konfirmace tím způsobem, jakého se užívalo za Karla VI. a za Marie Terezie, a dokonce ani vydání konfirmace bezinsertní. Málo pravděpodobné je, že by byla do josefínské konfirmace inserována konfirmační listina tereziánská z roku 1748; počet listin v tereziánské konfirmaci se totiž, jak víme, podstatně liší od počtu těch listin, o jejichž potvrzení žádal klášter v roce 1782; přesto však nelze možnost tohoto posledního způsobu konfirmování zcela vyloučit, a to vzhledem k tomu, že — jak jsme zjistili výše — vyžádalo si gubernium v průběhu přípravného řízení dodatečně předložení právě tereziánské konfirmační listiny, jejíž ověřený opis byl pak pravděpodobně postoupen — jako jedna z příloh ke guberniálnímu dobrozdání — do Vídně.

⁶⁰ Přípomeňme si, jakým osudem byl postižen originál tereziánské konfirmace z r. 1748 (viz pozn. 23—24). Ten se však přece jen zachránil, i když napůl zničený, a dostal se nakonec do archívu jiného kláštera — rajhradského. Kromě toho se, jak jsme již uvedli, zachoval v tribunálních písemnostech úplný text tereziánské konfirmace aspoň v opise.